

УДК 339.54

ЧЕРКАС Н.І.,

к.е.н., доцент,

докторант кафедри міжнародної економіки

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СТРАТЕГІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ МЕРЕЖЕВІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Анотація. У статті розглянуто основні тенденції розвитку глобальних мереж виробництва та ланцюгів вартості. Проаналізовано ключові індикатори та просторовий вимір формування економічної мережевізації. Узагальнено провідні напрями досліджень глобальних ланцюгів вартості та глобальних мереж. Розроблено низку рекомендацій щодо напрямів успішної інтеграції України до світових економічних мереж.

Ключові слова: економічна мережевізація, глобальні мережі виробництва, глобальні ланцюги вартості, стратегія економічного розвитку

Черкас Н.И., к.э.н., доцент, докторант кафедры международной экономики ГВУЗ “Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана”

СТРАТЕГИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ТЕНДЕНЦИЙ СЕТЕВИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА

Аннотация. В статье рассмотрены основные тенденции развития глобальных сетей производства и цепей стоимости. Проанализированы ключевые индикаторы и пространственное измерение формирования экономической мережевилизации. Обзор ведущие направления исследований глобальных цепей стоимости и глобальных сетей. Разработан ряд рекомендаций по направлениям успешной интеграции Украины в мировых экономических сетях.

Ключевые слова: экономическая сетевизация, глобальные сети производства, глобальные цепочки стоимости, стратегия экономического развития.

Nataliia Cherkas, Ph.D. in Economics, Associate Professor, Doctoral candidate of the Department of International Economics, SHEE “Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman”

THE STRATEGY OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF GLOBAL TRENDS OF THE PRODUCTION MANAGEMENT NETWORK

Abstract. The article addresses the main trends of global production networks and value chains development. The key indicators and spatial dimensions of economic networking formation are analyzed. The leading directions of global value chains and global networks research development are generalized. A number of specific recommendations for the successful integration of Ukraine into the global economic networks have been developed.

Key words: economic networking, global production networks, global value chains, strategy of economic development.

Актуальність проблеми. Фрагментація світової торгівлі передбачає розподіл виробничих мереж та глобальних ланцюгів вартості (ГЛВ) у географічних масштабах, що є однією з основних рис економічної глобалізації в продовж останніх трьох декад. Таким чином, відбувається поступова спеціалізація країн та регіонів, яка дозволяє максимально використовувати відповідні конкурентні переваги, а стрімкий розвиток логістики та інформаційних технологій суттєво зменшує значення географічної відстані між країнами, а також підвищує швидкість та ефективність як процесу управління виробництвом так і переміщення товарів/комплектуючих. Очікується, що ці процеси будуть і надалі продовжуватися, а поступова лібералізація торгівлі усуватиме адміністративні та бюрократичні перепони на шляхах руху товарів, у подальшому спрощуючи участь у глобальних мережах виробництва товарів/комплектуючих та надання послуг. Міжнародна фрагментація виробництва та торгівлі створила нові можливості для країн, що розвиваються, інтегруватися у світову економіку. Однак, розширення та посилення умов участі компаній країн, що розвиваються у конкурентних глобальних ланцюгах вартості та глобальних мережах, є складним завданням інформує нові виклики на шляху до покращення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності країни.

Аналіз досліджень і публікацій. Концепція глобальних ланцюгів вартості (*англ.* GVC – global value chains) та глобальних мереж виробництва (ГМВ) (*англ.* GPN – global production networks) становлять основу глобальної економічної мережевізації та займають центральне місце у дослідженнях, що стосуються глобалізації 2000-х років [1; 2; 3]. Теоретичною основою, що започаткувала напрямок досліджень ГЛВ були праці, які розглядали глобальні товарні ланцюги США у транскордонних мережах виробництва [4] та моделі промислової реорганізації промислових країн [5]. Згідно визначення Г. Джереффі, ГЛВ – це сукупність бізнес-функцій та процесів різних економічних суб'єктів у різних частинах світу, що ведуть до виготовлення

кінцевого продукту [6]. Численні посилання на ГЛВ знаходимо у працях, що стосуються аналізу до даної вартості [7], мереж виробництва та торгівлі [8], промислових регіонів, кластерів [9] та опису складних мережевих відносин між компаніями у світовому масштабі [10]. Незважаючи на те, що тематика глобальних мереж та ланцюгів вартості на сьогодні перебуває у центрі досліджень міжнародних організацій та провідних наукових центрів, проблеми активізації участі України у світових процесах економічної мережевізації залишаються ще недостатньо вивченими.

Метою статті є аналіз глобальних тенденцій мережевізації виробництва внаслідок поширення глобальних ланцюгів вартості та визначення основних напрямів інтеграції України у конкурентні глобальні мережі.

Виклад основного матеріалу. Глобальні мережі охоплюють увесь світ таким чином, що окремий товар часто складається з елементів координації потоків товарів, інформації, фінансів та людського капіталу поміж кількома континентами, а також проходження митниць, перевірок на безпеку сертифікації тощо [11]. Ключовим інтегратором глобальних мереж є інформаційно-комунікаційні технології. Вони використовуються в усіх без винятку процесах: від керування і забезпечення безпосередньо виробничих процесів, наукових розробок, до планування, управління, логістики і маркетингу [12].

Глобальні мережі та ланцюги вартості широко розподілені у просторовому масштабі та охоплюють міжнародний, регіональний та глобальний рівень [3]. Натомість, на протилежному кінці шкали знаходяться промислові агломерації, індустріальні округи та промислові кластери [2]. Промислові регіони зазвичай пов'язані з локальними виробничими мережами, оскільки вони покладаються на групи просторово близьких компаній, що спеціалізуються на конкретних компонентах, процесах або послугах [12]. У такій системі міжнародний характер мережі може бути повністю відсутнім або існувати лише як торговельний зв'язок при експорті кінцевої продукції [9]. Відповідно, поняття ланцюжка вартості та мережі виробництва можна концептуалізувати без будь-якого міжнародного виміру. Однак, на сьогодні спостерігається стрімка реорганізація світової промисловості у напрямі залучення у глобальні мережі та ланцюги вартості. У табл. 1 представлено просторовий вимір мереж виробництва/ланцюжків вартості, що передбачає зростання масштабу від локального та внутрішнього до глобального.

Таблиця 1

Мережі виробництва / ланцюги доданої вартості у просторовому вимірі

Терміни	Масштаб діяльності	Суміжні категорії
Локальні	Регіональний рівень	Промисловий регіон Спеціальний промисловий кластер Регіональна економіка
Внутрішні	У межах країни	Мережа постачань Національна система виробництва
Міжнародні	Більше однієї країни	Транскордонні виробничі мережі Міжнародні мережі виробництва
Регіональні	У межах міжнародних торговельних блоків (напр. НАФТА, Меркосур, ЄС, АСЕАН, тощо)	Регіональна виробнича система Регіональна мережа виробництва
Глобального масштабу	Суб'єкти інтегрують діяльність у межах щонайменше двох континентів або регіонів глобальної "тріади" (США, ЄС та країни Південно-Східної Азії).	Глобальні ланцюги виробництва Глобальна виробнича мережа

Джерело: [3]

У контексті сучасних світових тенденцій вирішальним чинником для стійкого інноваційного зростання стає людський капітал та особливо його якість. Саме сприяння розвитку креативних особистостей здатних генерувати ідеї та створювати нові знання чи технології, а також створення середовища, де ці ідеї могли б реалізовуватися, має бути головним завданням держави, яка хоче розвиватися у висококонкурентному середовищі і розраховувати на вагомую роль у глобальних мережах виробництва та торгівлі.

Діагностична оцінка та планування дій щодо посилення позиції країни в конкретних глобальних ланцюгах вартості та глобальних мережах повинна базуватися на аналізі наступних критеріїв:

1) Внутрішній можливості зацікавлених компаній:

- якість менеджменту та робочої сили;
- впровадження нових технологій;
- інноваційні можливості.

2) Макроекономічне середовище для бізнесу:

- бізнес-клімат та інституції;
- фінансовий ринок та ринок праці;
- якість та умови застосування факторів виробництва, зокрема: освіта та знання; державна політика інновацій; стандартизація товарів та технологій; трудові та соціальні умови.

3) Міжнародний вимір:

- інфраструктура та політика забезпечення належного рівня зв'язку (інформаційні та комунікаційні технології);
- умови для іноземних інвестицій;
- вартість міжнародної торгівлі та політика економічної відкритості.

Існує шість основних напрямів досліджень, що вивчає методологія глобальних мереж та ГЛВ (рис. 1). Глобальні елементи стосуються міжнародних процесів, визначених динамікою галузі на глобальному рівні (процес перетворення сировини в кінцеву продукцію; поширення індустрії у світовому масштабі; контроль та управління ГЛВ провідними компаніями) [13]. Локальні виміри пояснюють, як окремі країни беруть участь у ГЛВ (яким чином ланцюг вартості вбудований у місцеві економічні та соціальні процеси; взаємодія корпоративних акціонерів та здатність виробників до переміщення між різними ланками ланцюга).

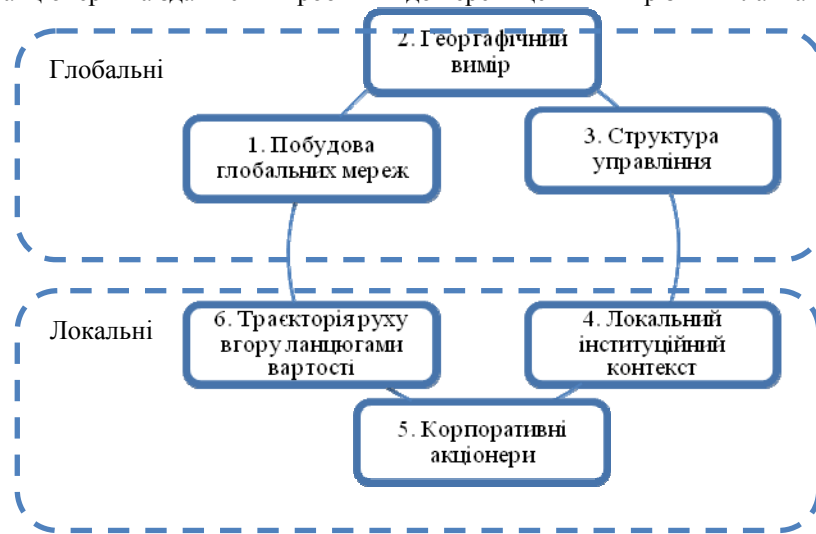


Рис. 1. Напрями досліджень ГЛВ та глобальних мереж

Джерело: розроблено автором за [13].

Головні принципи, яких повинна дотримуватися держава для досягнення успіху на шляху успішної інтеграції до світових мереж узагальнено на рис. 2. Розглянемо детальніше кожен із запропонованих принципів.

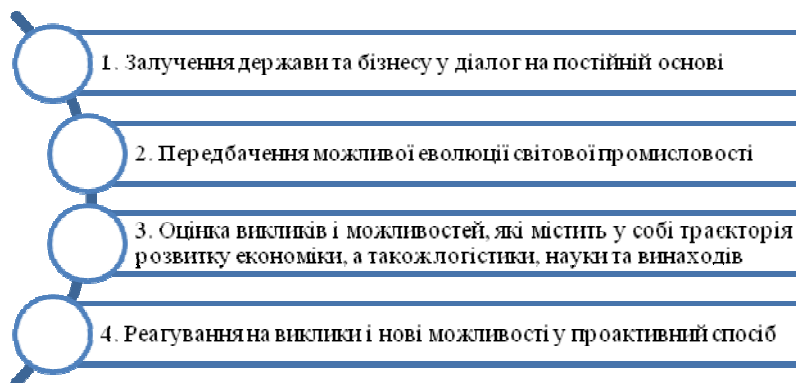


Рис. 2. Основні напрями успішної інтеграції до світових економічних мереж

Джерело: розроблено автором

Залучення держави, бізнесу (та інших зацікавлених сторін) у діалог на постійній основі. Передусім, уряд та державні органи повинні реагувати, у межах своїх компетенцій, на побажання бізнесу і максимально швидко і прозоро вирішувати проблеми, які виникають на відповідному рівні (реалізація принципу партнерства держави і бізнесу).

Передбачення можливої еволюції світової промисловості. Зокрема, потрібно враховувати траєкторію розвитку світової економіки і передбачати, які галузі, можливо, втратять своє значення внаслідок розвитку інновацій, а які навпаки будуть стрімко розвиватися. Для прикладу, через 20 років традиційні автомобілі можуть втратити актуальність, оскільки ринок надаватиме перевагу електромобілям. Для їх виробництва та обслуговування потрібні принципово інші підходи ніж до традиційних, і підготовка відповідних кваліфікованих кадрів.

Оцінка викликів і можливостей, які містить у собі траєкторія розвитку економіки, а також логістики, науки та винаходів. Впровадження робототехніки може замінити 70-90% низько-кваліфікованої робочої сили, особливо на складальних виробництвах. Подібна ситуація спостерігається також у сільському господарстві – застосування сучасної техніки знижує затрати робочої сили, але, з іншого боку виникає необхідність у інженерах і спеціалістах, які здатні обслуговувати сучасну техніку. Наявність кваліфікованих працівників – це ключове питання можливості залучення країн, що розвиваються до глобальних ланцюгів доданої вартості на конкурентних умовах, а не як сировинний придаток чи джерело дешевої робочої сили. Інший приклад:

застосування вугілля для виробництва електроенергії. У світі країни намагаються відмовитися від вугілля у першу чергу внаслідок забруднення довкілля та шкідливі умови праці. Враховуючи факт, що в Україні собівартість вугілля переважно вища за ціну на ринку, то з економічної точки зору країна з постійним дефіцитом бюджету просто не може собі дозволити добування вугілля. З огляду на це, потрібно якнайшвидше знайти можливості альтернативного працевлаштування/перекваліфікації шахтарів, наприклад для будівництва тунелів, і знаходити альтернативні варіанти виробництва електроенергії за допомогою, наприклад біопалива. Ринкова ціна тони вугілля на рівні 100 євро за тону, робить біопаливо привабливим і високоприбутковим бізнесом.

Принциповим для інтеграції у світові мережі виробництва є розвиток логістики. Для прикладу, вироблена в Україні деталь для німецького автомобіля повинна бути: 1) належною / кращою якості; 2) нижчої вартості, після доставки на завод у Німеччині, ніж аналогічна вироблена в інших країнах Східної Європи; 3) позбавлена суттєвих ризиків, можливих внаслідок, зокрема низької якості інфраструктури, бюрократичних перепон та слабких інституцій. Будь-які адміністративні ускладнення підвищують ризики і збільшують вартість компонентів, виготовлених в Україні.

Реагування на виклики і нові можливості у проактивний спосіб. Проактивність – важливий принцип, який часто ігнорується у вітчизняних реаліях. Для ефективного розвитку міжнародних потоків товарів потрібно заздалегідь забезпечити належну інфраструктуру та відповідну пропускну спроможність митниці/порту/терміналу тощо. Якщо передбачається зростання потреби промислового виробництва у кваліфікованих працівниках технічних напрямків, відповідно, потрібно планувати освіту спеціалістів, які будуть потрібні промисловості у перспективі 10 років.

Участь країни у світових мережах виробництва та торгівлі – це лише проміжна мета. Натомість, головної уваги заслуговує питання скільки доданої вартості здатна країна отримати від цього у вигляді місць праці, доходу, дифузії технологій, сталого розвитку тощо. На сучасному етапі здатність країни брати участь у світових мережах виробництва та торгівлі і отримувати від цього вигоди, залежить від її залучення у ланцюги створення доданої вартості. Таким чином, конкурентоспроможність не визначається наявністю інтегрованої промисловості, але здатністю ідентифікувати для себе кращі позиції у ланцюгах створення доданої вартості. У цьому випадку конкурентоспроможність може знаходитися на трьох рівнях: перший – спроможність приєднатися до мережі, другий – здатність залишатися у мережі і третій – спроможність рухатися вгору ланцюгом створення доданої вартості[14].

Можливості подальшого поглиблення мереживізації залежать у першу чергу від ефективності роботи і розвитку малих та середніх підприємств (МСП). Саме МСП, як показує практика розвинених країн, є рушієм залучення до мереж, оскільки: а) МСП часто є інноваційними підприємствами; б) не мають змоги самостійно виробляти певний продукт/товар, тому користуються послугами аусорсингу; в) мереживізація дозволяє зменшити кошти НДДКР, а також налагодити виробництво використовуючи обмежені людські та фінансові ресурси; г) часто велика компанія (технологічний лідер) є стимулятором для розвитку мережі постачальників, які отримують технології, фінансування і замовлення. З часом, МСП набувають самостійності і можуть самостійно розвиватися вже незалежно від великої компанії сателіта.

Держава може допомогти створити систему комунікацій між підприємствами для а) ідентифікації потенційних партнерів; б) надання консультаційних та навчальних послуг спрямованих на підвищення ефективності їх функціонування; в) сприяння фінансуванню ланцюгів постачання шляхом безпосереднього субсидування, або у взаємодії з банками і страховими компаніями надання державних гарантій та розділення ризиків.

Серед першочергових заходів можна рекомендувати наступні: 1) створення методичних рекомендацій та інформаційних матеріалів, для роз'яснення можливостей експорту товарів та послуг, особливості законодавства різних країн, угоди про вільну торгівлю, угоди про взаємне визнання сертифікації продукції, джерела інформації про потенційних партнерів за кордоном, вимоги до документів, необхідних для відповідної діяльності; 2) сприяння участі українських МСП у міжнародних виставках, бізнес-форумах шляхом надання грантів тощо; 3) організація та проведення тренінгів та програм підвищення кваліфікації, особливо що стосуються інноваційної діяльності, міжнародного патентування, сприянню експорту і залученню до ГЛВ для представників МСП у різних регіонах України; 4) сприяння створенню "spin-off" (фінансування компаній, що базується на результатах досліджень) для МСП при університетах та дослідницьких закладах для максимально швидкого впровадження інновацій у практику і виробництво.

Підсумовуючи, можна сформулювати наступні рекомендації щодо структурної модернізації економіки за мереживим принципом:

1. Забезпечення сприятливого середовища через створення відповідної до потреб інфраструктури, сильного правового поля, науково-технічної бази та освіти(розбудова автодоріг, залізниць, аеропортів, відсутність додаткових адміністративних перепон для руху товарів, реальна боротьба з корупцією, верховенство права і справедлива судова система, розбудова сучасної системи освіти (не лише вищої), і наукова діяльність за міжнародними стандартами). Відсутність цих базових умов створює додаткові ризики і не сприяє інвестуванню. Бізнес повинен довіряти державі та її інститутам.

2. Удосконалення і підтримка функціонування національної інноваційної системи. Інновації є однією з головних передумов економічного зростання, а тому для успішної інтеграції у світові мережі виробництва і

торгівлі на кращих умовах вони є критично необхідними. Права інтелектуальної власності повинні бути захищені і для України доцільно інтегруватися у світові патентні системи (найбільш реалістичним виглядає інтеграція в систему ЄС).

3. Розвиток необхідного людського капіталу (сучасна освіта, захист прав інтелектуальної власності та простота створення стартапів). Наявність талантів та умов для їх реалізації є ключовим для інноваційної діяльності та конкурування за кращі позиції у глобальних мережах. Полегшений доступ до глобальних ринків – принципова умова успіху стартапів.

4. Підтримка і плекання співробітництва між усіма зацікавленими сторонами. Бізнес, наука та освіта мають спільні інтереси, а якщо існує взаєморозуміння і конструктивна співпраця, підвищується ефективність роботи кожного з них. Бізнес зацікавлений у інноваціях, які створюють науковці, з іншого боку – наука потребує фінансування, що може забезпечити бізнес. Форми співробітництва можуть бути різними – створення кластерів, на основі компанії технологічного лідера; стипендії кращим студентам; мобільність викладачів для підвищення кваліфікації; ліцензійна та патентна діяльність в університетах тощо.

5. Залучення державної підтримки для модернізації існуючих процесів у промисловості. Підвищення ефективності існуючого виробництва потенційно дає більший ефект на одиницю інвестування та менш ризикове, тому в умовах обмежених ресурсів раціонально підтримувати наявні промислові потужності. Інвестування/сприяння існуючим підприємствам, які мають налагоджене виробництво, зв'язки із клієнтами і постачальниками мають більші чіткі перспективи розвитку і шанси на успіх, часто вимагає менших капіталовкладень, аніж повністю нові підприємства. Форма сприяння може бути різною, від пільгових кредитів чи державних гарантій під зовнішні запозичення для модернізації виробництва, до непрямого сприяння шляхом вдосконалення інфраструктури, що може дозволити заощаджувати кошти та час на логістичні чи інші сервіси.

6. Передбачення перспективних напрямків розвитку та спрямування зусиль на нові сектори зростання. Бачення тенденцій та постійний аналіз розвитку світової кон'юнктури дозволить діяти на випередження – зменшити ризики кризових ситуацій та значних втрат при цьому, а також пришвидшити розвиток і підвищити прибутки у секторах, що стрімко розвиваються. Важливо бачити, куди рухається науково-технічний прогрес і світова економіка, передбачати можливі нові перспективи і також проблеми, які виникатимуть і вживати заходи для їх попередження. Приклад – космічний туризм. Вже зараз очевидно, що частота космічних польотів буде стрімко зростати, собівартість їх щоразу буде зменшуватися, а об'єми ринку стрімко зростатимуть. Оскільки Україна одна з небагатьох світових держав, яка на сьогодні володіє космічними технологіями, потрібно оцінити перспективи участі у цьому ринку самостійно чи у співробітництві з провідними державами чи компаніями і що потрібно для успішного приєднання до цих мереж.

Висновки. Вибір щодо залучення країни/регіону до глобальних мереж у кожному конкретному випадку враховує багатогранність чинників, що охоплюють: рівень заробітної плати, продуктивність праці, інфляцію, якість бізнес-середовища, рівень політичного та економічного ризику, нормативно-правові та податкові регулятори, розвиток технологій, кластерні ефекти, що включають процеси створення доданої вартості, логістичні операції (враховуючи вартість та швидкість), якість цифрової передачі даних, економія від масштабу та потреби споживачів. Інші чинники, що зокрема стосуються виробництва у секторі високих технологій, передбачають належний рівень інфраструктури, доступність талантів, захист інтелектуальної власності, витрати на електроенергію та якість внутрішніх мереж постачань. Особлива увага має бути зосереджена на державній підтримці малих та середніх підприємств (МСП), оскільки великі компанії часто здатні самостійно ефективно вирішувати питання організації експорту, володіють досвідом, необхідними ресурсами і персоналом. Залучення МСП у ГЛВ, як показує практика розвинених країн, зокрема ЄС, дає найбільший ефект.

Роль держави у цьому процесі полягає, передусім, у максимальному спрощенні адміністрування та організації відповідної сучасної інфраструктури, яка б не обмежувала участь у глобальних мережах, а також у організації сприятливого для інновацій інституційного середовища (підвищення якості освіти кваліфікації робочої сили, забезпечення функціонування ефективної системи захисту прав інтелектуальної власності, усунення транскордонних перешкод для трансферу знань, технологій, руху товарів тощо). Виконання цих рекомендацій дозволить не лише приєднатися до світових економічних мереж, але й поступово зміцнювати у них свої позиції та створювати умови для подальшого розвитку, що базується на інноваційній моделі.

Література

1. Bair J. Local clusters in global chains: the causes and consequences of export dynamism in Torreon's blue jeans industry / J. Bair, G. Gereffi // *World development*. – 2001. – № 29(11). – P. 1885-1903.
2. Humphrey J. Governance and Upgrading: Linking Industrial Cluster and Global Value Chain Research / J. Humphrey, H. Schmitz // *IDS Working paper*. – 2000. – № 120. – 37 p.
3. Gereffi G. The governance of global value chains / G. Gereffi, J. Humphrey, T. Sturgeon // *Review of international political economy*. – 2005. – № 12(1). – P. 78-104.
4. Gereffi G. The Organization of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How US Retailers Shape Overseas Production Networks / G. Gereffi // *Commodity chains and global capitalism*. London, 1994. – P. 95-122.
5. Humphrey J. Industrial reorganization in developing countries: from models to trajectories / J. Humphrey // *World Development*. – 1995. – № 23 (1). – P. 149-162.

6. Gereffi G. Global value chains in a post-Washington Consensus world / G.Gereffi //Review of International Political Economy. – 2014. – №21(1). – P. 9-37.
7. Wang Z. Measures of Participation in Global Value Chains and Global Business Cycles/ Z. Wang, S. Wei, X. Yu, K. Zhu // National Bureau of Economic Research NBER Working Paper No. 23222. – 2017. – 35 p.
8. Xing Y. Global Value Chains and the Missing Exports of the United States / Y. Xing //National Graduate Institute for Policy Studies. GRIPS Discussion Paper. – 2017. – № 17-06. – 14 p.
9. Johnson R. C. A portrait of trade in value added over four decades/ R.C. Johnson, G. Noguera // National Bureau of Economic Research. – 2016. – № w22974. – 65 p.
10. Grimes S. China's evolving role in Apple's global value chain / S.Grimes, Sun Y. // Area Development and Policy. – 2016. – 1(1). – P. 94-112.
11. Антонюк Л.Л. Фрагментація та мережевізація – ключові чинники лідерства Китаю у глобальній торгівлі / Л.Л. Антонюк, Н.І. Черкас // Китаєзнавчі дослідження. – Київ: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, Українська асоціація китаєзнавців, 2016. – № 1-2. – С. 62-68.
12. Черкас Н.І. Структурно-секторальна модель експорту: об'єктивні чинники економічного зростання України /Н.І. Черкас // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1(127). – С. 111-119.
13. Amador J. Global value chains: A view from the euro area / J. Amador, R. Cappariello, R. Stehrer // Asian Economic Journal. – 2015. – № 29(2). – P. 99-120.
14. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. — Львів: Кальварія, 2017. — 164 с.